

Review

Toplumlarda Tütüne Yüklenen Misyonlar

Tobacco Missions in Societies

İzzet Fidancı¹ Muhammet Ali Oruç² Onur Öztürk³ Mustafa Ünal⁴ Mustafa Yasin Selçuk⁴ Yasin Gümüş⁵

Öz

Geçmişten günümüze tütün ve zamanla sigaraya dönüşümünün tarihçesinde ilginç hikayelere denk gelmekteyiz. Birçok medeniyetin tütüne yüklediği, kendilerine has bir misyonu söz konusu olmuştur. Bu misyonlar aslında o medeniyetlerin olası sağlık sorunları ile ilgili de bize ışık tutmuştur. Tıp bilimi geliştikçe tütünün zararları konusunda ortak paydada toplanılmış ve eski misyonlar artık birer masal olarak literatürde yerlerini almıştır.

Anahtar Kelimeler

Tütün • Sigara • Misyon • Toplum • Yasak • Bağımlılık

Abstract

The transformation of tobacco from the past to the present has an interesting history. Many civilizations have a mission regarding tobacco. These missions are actually related to the health problems of those civilizations. As medical science developed, on the harms of tobacco were understood. Missions of ancient times remain in the literature.

Keywords

Tobacco • Cigarette • Mission • Society • Prohibition • Addiction

Correspondence to: İzzet Fidancı Email: izzetfidanci@gmail.com

¹Mamak Kıbrıs Aile Sağlığı Merkezi, Ankara, Türkiye

²Ahi Evran Üniversitesi Tıp Fakültesi, Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Kırşehir, Türkiye

³Samsun Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Samsun, Türkiye

⁴Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi, Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Samsun, Türkiye

⁵Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Samsun, Türkiye

ORCID ID's of the authors: İ.F. 0000-0001-9848-8697; M.A.O. 0000-0002-4320-8579; O.Ö. 0000-0002-3371-6051; M.Ü. 0000-0002-8294-2821; M.Y.S. 0000-0002-3500-1340; Y.G. 0000-0002-2327-4050.

To cite this article: Fidancı İ., Oruç M. A., Öztürk O., Ünal M., Selçuk M. Y., & Gümüş Y. (2019). Toplumlarda tütüne yüklenen misyonlar. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 6(4), 426-431.

<http://dx.doi.org/10.5152/addicta.2020.19103>

Giriş

Tütünle tanışma biçimi farklılıkları nedeniyle tütüne yüklenen anlamlar, toplumlar arasında değişkenlik göstermiştir. Bu durum tütün hakkında bilgi ve deneyim azlığı nedeniyle ortaya çıkmış olup, sağlık bilimleri ve toplumlar arası iletişimin gelişmesiyle tüm tütün ürünleri ve özellikle de sigaraya bakışın ortak bir paydada toplanmasını sağlamıştır.

Tütün ürünlerinin birçok kullanım nedeni mevcuttur. Amerikan kabileleri, tören ve anlaşma ortamlarında tütün kullanmakta ve bu durum bir tür gelenek olarak görülmüştür. Bağımlılık ve zevk alma dışında önemsenmesi gereken bir diğer neden ise özellikle sigaranın süs/dekor özelliği olmuştur. Sadece süs/dekor olarak sigara kullanımını arttırmaya yönelik reklam içeriklerinin artması ve cinsiyete göre farklı reklamlar oluşturulması bu durumu desteklemiştir. Dinsel baskılardan kaçınmak, toplum baskılarına karşı çıkmak, özgürlük mesajı vermek için bile sigara tüketilmiştir (Haksozhaber.net, 2019).

Tarihte Toplumların Tütüne Bakışı

Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) açıkladığı sigara kullanımına bağlı ölümlerin verileri ortaya çıkmadan önce, yüzyıllar boyunca sigara içmek sağlıklı bir alışkanlık olarak görülmüştür. Tütün, 16. yüzyılda, “kutsal ot” ve “tanrının şifası” olarak da adlandırılmıştır. Tütünün faydalarına inanış artmakta ve bilim adamlarının çalışmaları da hep bu yönde ilerlemiştir. Tütün kullanımının, tüm zehir türlerine ve bulaşıcı hastalıklara karşı bir panzehir görevi gördüğünü 1587’de yazdığı kitabında anlatan bilim adamı Giles Everard’a göre tütünün insan sağlığına yararları nedeniyle hekimlere ihtiyacın azalması bile gündeme gelmiştir (Bbc.com, 2019a; Who.int, 2019a; Who.int, 2019b; Harley, 1993).

Tütün türleri Amerika’da bulunmuştur ve 15. yüzyılda Avrupalıların kıtaya gelmesine kadar çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmıştır. Avrupalı hekimler, tütünün klinikte kullanım alanlarını araştırmışlardır. Tütün kullanımının amaçlarını araştırdıkça, tedavi dışındaki kullanımlarının da olduğunu görmüşlerdir. Portekizli kâşif Pedro Álvares Cabral, 1500 yılında Brezilya’ya vardığında, “betum” olarak adlandırılan tütün bitkisinin ülserli yaraların ya da tümörlerin tedavisinde kullanıldığını görmüştür. Meksika’da Bernardino de Sahagun ise sıcak tütün yapraklarını tuzla karıştırılarak boyun bölgesindeki bezeler için kullanıldığını görmüştür. Tüm bu tedavi yöntemlerini gören Avrupalı hekimler, tütünün klinik kullanımı hakkında araştırmalarını genişletme ihtiyacı hissetmiştir (Bbc.com, 2019; Peña, 2014; Elferink, 1983).

İslâm dünyası için de 16. yüzyılın sonunda tütün kullanımı başlanmasıyla hızla yaygınlaşmaya başlamış ve dolayısıyla tütün hakkında tartışmalar dini argümanlar üzerinden dile getirilmiştir. Tütün ve sigara ile ilgili doğrudan ya da dolaylı bir nass bulunmamış ve bu durum tartışmaların temelini oluşturmuştur. O dönem için tütün

kullanımına karşı ilk mücadeleyi başlatan Saray Başhekimisi Cerrah İbrahim Efendi olmuştur. Ancak bu dönemde Şeyhülislam Bahaî Mehmet Efendi'nin tütünün dine göre haram değil, mekruh olacağına dair fetvası tütün kullanımına karşı başlatılan mücadelenin sonlanmasına kadar gitmesine neden olmuştur. Altıparmak Mehmed Efendi ise tütünü “helal” olarak tanımlamış ancak sonrasında bu görüşü savunmaktan vazgeçmiştir (Boran, 2017).

Sonraki yüzyıllarda, sağlık kütüphanesi ve müzesi Wellcome Collection (Wellcome-collection.org, 2019) ‘da yer alan bilgilere göre; tütün kullanımı sağlık çalışanları için bir ihtiyaç haline gelmiştir. Özellikle anatomi laboratuvarında çalışan hekimlere, kadavranın kokusunu azaltmak ve kadavradan bulaşma ihtimaline karşı sigara içmeleri önerilmiştir. Prag’da 16.yüzyılda görülen veba salgınında çocuklara sınıflarda sigara içmeleri tavsiyesinde bulunulmuştur. Sigaranın, hastalık bulaşına ve pis havaya karşı insanları koruduğu düşüncesi yaygınlaşmıştır. Ayrıca veba salgınında hayatlarını kaybeden insanların cesetlerini yakmakta görevli kişiler, hastalık bulaşma riskinden dolayı, tütünü kilden yapılmış pipo içmişlerdir. Tütün kullanımı hakkındaki yaygın inanışlara rağmen, tütünün tedavi yöntemi olarak kullanımından şüphe duyanlar da olmuştur. İnsan sağlığı hakkında çalışmaları ve kitapları olan İngiliz hekim John Cotta da 16.yüzyılın başlarında, tütünün aslında “birçok hastalığın canavarı” tanımını yaparak kanıtsal çalışmalara yönelmiştir (Bbc.com, 2019a; Who.int, 2019a; Wellcomecollection.org,2019; Charlton, 2004).

Petom olarak adlandırdıkları kuru tütün yaprakları sararak içen Kızılderililer bu durumu kutsallaştırmışlardır. Dini tören ve tedavi olarak maya ve aztek papazları tarafından da kullanılan tütün, Mezopotamya başta olmak üzere diğer uygarlıklarda da tütsü olarak kullanılmıştır. Orta Amerika halkının zevk için tütün kullanımı bağımlılığa dönüşmüştür. Gemi kaptanı olan Rodrigo de Jerez, tütün içerken çıkan dumana alışık olunmadığından bu durum kaptanın yargılanması ve 7 yıl hapis yatmasına neden olmuştur. 16.yüzyılın başlarında Japonya’da çayın yanında tütün ikramı zorunlu hale gelmiş, bu yüzyılın sonunda ise tütün ürünleri içmek tüm Avrupa’da entelektüel duruşu simgelemiştir (Türk Toraks Derneği, 2010).

Tütünün 18.yüzyılda kullanımına bir örnek de, suda boğulanların barsaklarına ısınması ve uyanması için tütünün üflenmesi olmuştur. Şüphelere rağmen tütünün insan sağlığı açısından yararlarına inanış devam etmiştir. Londra’daki Thames Nehri sınırlarında suda boğulmalara karşı tütün dumanının üflenmesi için gerekli malzemeler hazır bulundurulmuştur. 18. yüzyılda ise tütün dumanı kulak ağrıları için kullanılmıştır (Who.int, 2019b; Charlton, 2004).

Nikotin kelimesinin kökenine bakacak olursak; 1559 yılında Portekiz’de Fransız elçisi olan Jean Nicot’un Fransız kraliçesine tütünü tanıttığından yola çıkabiliriz. Tütünün kullanılabilceği tedavi çeşitlerini (solunum yolu hastalıkları, baş ağrısı, mide hastalıkları ve kadın hastalıkları tedavisinde) kraliçeye sunmasından dolayı

tütüne “Kraliçe otu” ya da “Sefir otu” denmiştir. Fransa’dan Avrupa’ya yayılan tütün, Jean Nicot’dan esinlenilerek “nicotiana”, 1828’de tanımlanan alkoloitine ise “nicotin” adı konmuştur (Tütün Ekspertleri Yüksek Okulu, 1978; Nafiz, 1932; Tütüneksper.org, 2009). Aynı yüzyılda nikotinin tanımlanmasıyla tütüne bakış değişmeye başlasa da tedavi için kullanılmasına devam edilmiştir.

Tütün, çoğu din töreninin yanında süs olarak ve tedavilerde kullanılmasıyla bağımlı sayısı artmış olup vücuda zararlarının irdelenmesiyle çeşitli kısıtlanmalar getirilmiştir. 15. yüzyıl sonlarında büyük kıtalar başta olmak üzere yasaklar getirilmeye başlanmıştır ve 16. yüzyıl başlarında İngiltere de idam cezasının bile uygulanmasına kadar gidebilen yasaklar ilk olarak kral I. James tarafından konulmuştur. Aynı yıllarda Papa VIII. Urban, tütün kullanımını, dinsel nedenlere bağlayarak karşı çıkmıştır. Yasaklara uymayanlar, ilk yakalanışlarında burunları kesilerek, ikinci kez yakalanışlarında ise idamla cezalandırılmıştır. İran hükümdarı da, benzer şekilde üst dudak kesilmesi ve idam cezasına kadar giden tütün ürünü kullanım cezaları uygulamıştır. Yine aynı zaman diliminde Hollanda, veba salgınıyla karşı karşıya kalmış ve tütün kullanımının tedavi olduğu söylentisi, tütün kullanımında önemli miktarda artışa neden olmuştur. Özellikle son 30 yılda sigara içmenin ve dumanına maruz kalmanın zararları kanıtsal düzeyde gösterilse de bu durum tütün ürünleri kullanımındaki artışı engelleyememiştir (Bbc.com, 2019a; Who.int, 2019a).

DSÖ’ye göre, küresel ortalamanın (%22) altında bulunan Afrika’da tütün kullanımını %14’ler seviyesindedir ve tütün kullanımının en az olduğu kıta olarak gösterilmiştir. Afrika’da tütün kullanan kadınlar toplumca ayıplanmış ve zavallı olarak nitelendirilmiştir. Bundan dolayı sigara içenlerin büyük çoğunluğunu (%85) erkekler oluşturmuştur. Tütüne benzerliği nedeniyle çiğnenerek kullanılan “Gat bitkisi” bu bölgede sigara kullanımının önüne geçebilmiştir (Who.int, 2019a; Bbc.com, 2019b; Who.int, 2019c).

Sonuç olarak, tütün kullanımının tarihçesinde farklı toplumlarda bu nesneye farklı misyonlar yüklenmiştir. Her misyon aslında farklı bir kültürün sağlık sorunlarını tahmin etmede kolaylık sağlamıştır. Yalnız, tıp bilimi geliştikçe tütünün zararları konusunda ortak paydada toplanılmıştır ve eski misyonlar artık birer masal olarak literatürde yerine almıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir - İ.F., M.A.O., O.Ö.; Tasarım - İ.F., M.A.O., O.Ö.; Denetleme - M.Ü., M.Y.S.; Kaynaklar - İ.F.; Malzemeler - İ.F., M.A.O.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi - O.Ö., M.A.O.; Analiz ve/veya Yorum - İ.F., O.Ö.; Literatür Taraması - İ.F., M.A.O., O.Ö., M.Ü., M.Y.S.; Yazıyı Yazan - İ.F., M.A.O., O.Ö.; Eleştirel İnceleme - M.Ü., M.Y.S., Y.G.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept - İ.F., M.A.O., O.Ö.; Design - İ.F., M.A.O., O.Ö.; Supervision - M.Ü., M.Y.S.; Resources - İ.F.; Materials - İ.F., M.A.O.; Data Collection and/or Processing - O.Ö., M.A.O.; Analysis and/or Interpretation - İ.F., O.Ö.; Literature Search - İ.F., M.A.O., O.Ö., M.Ü., M.Y.S.; Writing Manuscript - İ.F., M.A.O., O.Ö.; Critical Review - M.Ü., M.Y.S., Y.G.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Bbc.com. (2019a). 31 Mayıs Dünya Sigarayı Bırakma Günü: ‘Tütün kullanımı dünyanın gördüğü en büyük toplumsal sağlık tehdidi’. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48464775> adresinden 10.10.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Bbc.com. (2019b). 31 Mayıs Dünya Sigarayı Bırakma Günü: En çok ve en az sigara içilen ülkeler hangileri? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44315054> adresinden 03.10.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Boran, M. (2017). Tütün/sigara ve kâd gibi zararlı maddelerin dini hükmü. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 29, 425-455.
- Charlton, A. (2004). Medicinal uses of tobacco in history. *J R Soc Med*, 97, 292–296. [Crossref]
- Elferink, JGR. (1983). The narcotic and hallucinogenic use of tobacco in Pre-Columbian Central America. *Journal of Ethnopharmacology*, 7, 111-122. [Crossref]
- Haksozhaber.net. (2019). Bir Süs Olarak Sigara. <https://www.haksozhaber.net/bir-sus-olarak-sigara-32261yy.htm> adresinden 14.10.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Harley, D. (1993). The Beginnings of the Tobacco Controversy: Puritanism, James I, and the Royal Physicians. *David Bulletin of the History of Medicine*, 67, 28.
- Nafiz, Z. (1932). *Tütün ziraati ve hastalıkları*. İstanbul: Cezri matbaa.
- Peña, AM. (2014). Rising Powers, Rising Networks: Brazilian Actors in Private Governance, Oxford Development Studies. *Taylor & Francis Journals*, 42, 217-237. [Crossref]
- Türk Toraks Derneği. (2010). *Tütün ve tütün kontrolü*. İstanbul: AVES yayıncılık.
- Tütün Ekspertleri Yüksek Okulu. (1978). *Tütünçülüğe giriş*. İstanbul: TEYO yayını.
- Tütüneksper.org. (2009). Dünya’da ve türkiye’de tütünün tarihçesi, üretimi, ticareti ve temel politikaları. <http://www.tutuneksper.org.tr/files/diger-yayin-ve-raporlar/Dunyada-ve-Turkiyede-tutun-tarihcesi-min.pdf> adresinden 11.10.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Wellcomecollection.org. (2019). The free museum and library for the incurably curious. <https://wellcomecollection.org/works?query=tobacco&workType=a%2Cv> adresinden 10.10.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Who.int. (2019a) Tobacco Free Initiative (TFI). <https://www.who.int/tobacco/communications/en/> adresinden 10.10.2019 tarihinde edinilmiştir.

Who.int. (2019b) World No Tobacco Day. <https://www.who.int/news-room/events/detail/2019/05/31/default-calendar/world-no-tobacco-day> adresinden 10.10.2019 tarihinde edinilmiştir.

Who.int. (2019c). Prevalence of tobacco smoking. <https://www.who.int/gho/tobacco/use/en/> adresinden 03.10.2019 tarihinde edinilmiştir.